

Reprezentáció a kora újkorban

Szabó Péter: *Jelkép, rítus, udvari kultúra. Reprezentáció és politikai tekintély a kora újkori Magyarországon*

(TDI-Könyvek.) ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola – Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 338 oldal.

A Szabó Péter tanulmányait tartalmazó könyv az ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskolája és a L Harmattan Kiadó közös sorozatának hetedik kötete. A sorozat két, Erdély kora újkori történetével foglalkozó kötetrel indult, majd több, a jelenkor történetét érintő könyv után ismét egy Erdély kora újkori történetét tárgyaló tanulmánykötettel folytatódik.

A szerző az ELTE BTK Történelmi Intézete Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszékének habilitált docense. Tudományos tevékenységét főként az Erdély történetéhez és művészettörténetéhez kapcsolódó munkák fémjelzik. A jelenlegi kötet tanulmányait, amelyek a kor jelképeit, szimbólumait vizsgálják, maga a szerző válogatta, rendezte öt fejezetbe. A kötetben megjelenő személyiségek, események már számtalan történelmi feldolgozásban szerepeltek, most azonban egészen más nézőpontból, teljesen más megvilágításban tárulnak elénk, mondhatjuk azt is, hogy másféle történelem körvonalazódik abban a kontextusban, amelyben a vázolt események mögött rejlő, szimbolikus jelentések, politika- és mentalitástörténelmi üzenetek feltűnnek.

A középkori és kora újkori ember számára a szimbólumok, jelvények, jelképek, gesztusok sokkal fontosabbak voltak, mint ahogy azt a klasszikus történetírás tükrözi. Mindezek az elemek az említett korok embereinek magatartásformáit összesítik, és a mentalitásukat tükrözik. Jacques Le Goff klasszikus alapmunkájában, *A hűbériség szimbolikus rituáléja*¹ című tanulmányában a hűbéri kapcsolatok kialakulásának szimbolikáját elemezve betekintést nyújt mindabba, ami egy szimbolikus cselekvés, reprezentáció mögött állt vagy állhatott, kiemelve mindazt, amit a cselekvésben részt vevők közölni kívántak környezetükkel, és mindazt, ami a rítust szemlélő nyilvánosság számára fontosnak számított.

Szabó Péter jelenlegi kötete a történelmi valóságot a szimbólumok világa felől közelíti meg. Mint ahogy Jacques Le Goff a francia hűbériség szimbolikáját elemzi, Szabó Péter a magyar középkori és kora újkori történelem jelképeit, rítusait, az udvari kultúra világát vizsgálja értő szemmel. A szerző tanulmányaiban egyaránt hasznosítja az írott és a tárgyi kultúra kínálta lehetőségeket, amelyeknek

¹ Jacques Le Goff: Le rituel symbolique de la vassalité. In: *Pour un autre Moyen Age. Temps, travail et culture en Occident*. Editions Gallimard, Paris, 1977, 349–420. Angol fordításban: Jacques Le Goff: The Symbolic Ritual of Vassalage, in: *Time, Work and Culture in the Middle Ages*. The University of Chicago Press, Chicago, 1980, 237–287.

feldolgozásában szerencsés többletet nyújt – a számára otthonos – művészettörténeti látásmód. A kötetben szereplő témák bizonyítják a szerző Erdély története iránti érdeklődését, mivel a válogatott írások zöme Erdélyhez kötődik.

Az öt fejezetbe csoportosított, huszonnégy tanulmány jól körülhatárolja a szerző érdeklődését, történeti munkamódszerét. A kötet tanulmányai a következő fejezetekbe szerveződnek: *A környezet és szimbólumai; Jelvény, stigma, jelkép, embléma, gesztus; Kultusz és kultushely; Adalékok az Erdélyi Fejedelemség magyar királysági és nyugat-európai kapcsolataihoz; Udvari szokások.*

Annak ellenére, hogy a kötet a jelképek és szimbólumok világán át közelíti meg a kora újkori társadalmi valóságot, számos érdekes adalékot nyújt a hagyományos történetírás számára is, de sajátos megközelítési módja elsősorban újabb értelmezési utaknak nyit lehetőséget. A huszonnégy tanulmányból különösen a történeti-ökológiai elemzések, a fegyvereket, mint jelképet tárgyaló, a Bocskai István és János Zsigmond közötti kapcsolatot elemző, az V. Károly és az erdélyi századok, valamint a Bethlen Gábor lakodalmára készült ötvösművészeti remekéről szóló tanulmányok keltik fel az olvasó érdeklődését.

A környezet és szimbólumai címet viselő első fejezetben a természeti környezettel kapcsolatos három tanulmány olvasható. Az első két tanulmány vadászati témájú („*Pannonia ura*”. *Nagy Lajos király medvevadászata ürügyén*, illetve „*A vad elejtése*”. *A vadászat szimbolikus felfogása a 17. századi Magyarországon*), a harmadik pedig a lakókörnyezetre, és annak szimbólumaira összpontosít (*Államférfiből szerzetes. Az alvinci környezet és Fráter György szerepváltása*). E fejezet tanulmányaiban tetten érhetők a magyar történeti-ökológiai kutatások határai és módszerei. A tanulmányokból kiderül, hogy a medvéket például már az ókorban is Pannoniából szállították a római cirkuszi játékokhoz, illetve, hogy a „Névtelen minorita” értelmezésében Nagy Lajosnak 1353 késő telén, Zólyom környékén azért kellett egy medvével szembeszállnia, mert a nagyvadat Isten a gögös és felfuvalkodott király megleckéztetésére küldte, miközben a ferences felfogás szerint az isteni akarat nem kívánta a király tényleges vesztét. A szerző szerint Fráter Györgyöt nem az alvinci kastélyban ölték meg, az épületet a Szent Korona átadása után a barát Giovanni Battista Castaldonak, a „király képének” kínálta fel szállásul, ő maga pedig a palota előterében még álló, domonkos szerzeteskolostor egyik épületrészébe költözött át. A szimbolikus lakhelyválasztással így utolsó napján visszatért szerzetesi, szellemi gyökereihez.

A második fejezet *Jelvény, stigma, jelkép, embléma, gesztus* cím alatt hat tanulmányt egyesít. *A meztelen kard a vegyes-házi királyok hatalmi szimbolikájában* című tanulmány ráirányítja a figyelmet arra, hogy a meztelen kard a központi hatalom reprezentációjában milyen jelentős szerepet játszott. Ezek a tartalmak, mint ahogy a tanulmány erre jól dokumentáltan rámutat, jelen vannak mind a magyar, mind a nyugat-, illetve közép-európai középkori szertartásokban. A nádor, mint legfőbb hadúr, az igazságszolgáltatás élén álló király, a német-római császári ambíciókkal megjelenő Mátyás egyaránt használták ezt a szimbólumot. Szabó Péter, a kora újkori gyászszertartások kiváló ismerője, munkássága

során több alkalommal is foglalkozott a végtisztességek során felvonultatott fegyverek szimbolikus jelentőségével. Jelen kötetbe olyan tanulmányt választott, amelyben a fegyverek helyét a kor temetési reprezentációjában elemzi. *A fegyverzet szerepe a főúri gyászszertartásokon* című elemzés meggyőzően ábrázolja a kor felfogását a főurak társadalmi és politikai szerepvállalásáról. A gyászmenetek során a fegyverek a tiszteletadás eszközeiként jelentek meg, és általuk a főurak életének emlékezésre, megőrzésre méltó cselekedetei előtt tisztelegtek. Ezt a korabeli ceremóniarendezők azzal hangsúlyozták, hogy a fegyvereket sohasem tették a koporsóba, hanem trófeum-tárgyakként azok fölé helyezték, de előfordult az is, hogy a temetkezési templom hajójának falaira függesztették fel őket.

A *Kultusz és kultuszhely* című fejezetben szerzőnk érdekes oldaláról közelíti meg a Bocskai István és János Zsigmond közötti viszonyt, mégpedig a politikai emlékezet szemszögéből. A „*Princeps pacis*” szerepet mindkét fejedelem mindenképp felettinek élte meg, következképpen minden cselekvést, gesztust ennek rendelt alá. Erre a lelki affinitásra, politikai rokonságra Szabó Péter meggyőző érveket sorakoztat fel, amelyek árnyalják a Bocsaírók alkotott fejedelmi portrét, és magyarázatot adnak a végtisztességtevők azon akaratára nézve is, hogy Bocskait János Zsigmond mellé kell temetni.

Az *Adalékok az Erdélyi Fejedelemség magyar királysági és nyugat-európai kapcsolataihoz* című fejezetben olvasható, V. Károly és az erdélyi szászok viszonyát taglaló tanulmány Erdély történetének egy igen érdekes momentumát veszi szemügyre: a 16. század elején, a kialakulóban lévő új országrészben a hatalmi viszonyok elosztásánál a szászok hozzáállása bizonyult a mérleg nyelvének. A kettős királyság korszakának elején az erdélyi szászok I. Ferdinánd és V. Károly oldalára álltak. A császár számára az erdélyi sójövedelem feletti felügyelet nagyon fontosnak bizonyult. 1530-ban az augsburgi birodalmi gyűlésen a Fugger kereskedőcsaládtól kapott kölcsönök fedezetéül például ezt a jövedelmet jelölte meg. Ugyanakkor sok papíron maradt ígéretet is tett, melyek közül az egyik, hogy spanyol elítcsapataival felszabadítja Erdélyt. Szapolyai János az 1530-as évek második felére azonban beletagolta a területet egy alakulóban lévő új állam, az Erdélyi Fejedelemség keretei közé. Ebben a fejezetben szerepel még egy olyan tanulmány, és egy ehhez kapcsolódó forrásközlés, amely merőben újat hozott Zrínyi és körének vitatott eredetű, úgynevezett *Nádori emlékirata* ügyében. Eddig úgy tudtuk, hogy az állítólag 1653 novemberének végén, II. Rákóczi Györgyhez eljuttatott emlékirat, amely Pálffy Pál halála után közvetett módon a fejedelem támogatását kérte Zrínyi nádorrá jelölésével kapcsolatban, esetleg Thaly Kálmán „költeménye.” A II. Rákóczi György keze által 1653. december 30-án kelt – és az ismertetett kötetben közölt –, Lippay György esztergomi érsekhez intézett levélben azonban szó szerint visszaköszönnek a *Nádori emlékirat* mondatai. A *Nádori emlékirat* egy szövegváltozatának ismeretében mégis úgy tűnik, hogy II. Rákóczi György a nádorság ügyében – Zrínyi helyett – inkább Nádasdy Ferencet támogatta.

Az *Udvari szokások* című fejezet tanulmányai között a szerző a *Bethlen Gábor lakodalmára csinált ékességek* címet viselő írásában arra hívja fel az olvasó

figyelmét, hogy a kortársak a kora újkori társadalmi reprezentáció minden részletét pontosan kimunkálták, végiggondolták, és – noha az utókor ezt nem mindig ismeri fel – ezek az elemek mindig komoly jelentéstartalommal bírtak. Bethlen Gábor és Brandenburgi Katalin esküvőjét 1626. március 1-jén és 2-án rendezték meg Kassán. Ezen a ponton a szerző az efemer emlékek vizsgálatát helyezi a középpontba, és rámutat arra, hogy még a lakodalmi asztal tézstádíszei is olyan alakokat formáltak meg – Ádám és Éva, a leányszabadító Szent György, és a többi –, amelyek mind a férfi-nő kapcsolatról, a házassággal feltárulkozó „bőség paradicsomi” világról, s az olyannyira áhított törvényes utód eljövételéről árulkodtak.

Szabó Péter könyvében a jól megválasztott fejezetcímek mögött logikusan sorakoznak az írások, érdekes, újszerű megközelítésben tárva térségünk késő középkori és kora újkori történetét. A kötet nem kizárólag a szakemberekhez szól, a laikus olvasó számára is érdekfeszítő olvasmánynak bizonyulhat.

Rüsz-Fogarasi Enikő